

Studentké stáže Otevřená věda v Ústavu pro jazyk český v roce 2021¹

The Open Science of the CAS Research Internships for Students
in the Czech Language Institute in 2021

Veronika ŠTĚPÁNOVÁ | Ústav pro jazyk český AV ČR

Marta ŠIMEČKOVÁ | Ústav pro jazyk český AV ČR

1 Úvod

Projekt Otevřená věda Střediska společných činností Akademie věd ČR se zaměřuje na zvyšování zájmu o vědu a výzkum, od roku 2005 nabízí mimo jiné i stáže pro talentované středoškolské studenty na akademických pracovištích, díky čemuž mohou stážisté získat jedinečné zkušenosti z vědecké praxe a případně i motivaci k volbě budoucí profese.² Naše zpráva představuje blíže dvě z těchto stáží, které se uskutečnily v Ústavu pro jazyk český v roce 2021. Dále si text klade za cíl ukázat praktickou využitelnost a prospěšnost spolupráce mezi vědci a studenty, zvýšit povědomí o daném typu popularizační činnosti a případně i přispět k rozšíření nabídky jazykovědně zaměřených vědeckých stáží v příštích letech.

V rámci projektu Otevřená věda bylo pro rok 2021 vypsáno více než 100 tematicky různorodých stáží ze všech vědních oblastí, z nichž 25 spadalo do humanitních a společenských věd.³ Ústav pro jazyk český nabídl dvě takovéto příležitosti, a to *Fonetickou stáž aneb [v]iskum vislovnosti přejatix sloff* (lektorka Veronika Štěpánová, oddělení jazykové kultury) a stáž *Hledá se dialektolog! Značka: spěchá* (lektorka Marta Šimečková, dialektologické oddělení).

Všechny stáže vždy probíhají po celý kalendářní rok včetně prázdnin. Konkrétní náplň a časový rozvrh určují na základě dohody se studenty lektori, minimální časová dotace je 8 hodin měsíčně, v případě obou jazykovědných stáží to však bylo mnohem více. Součástí povinností stážistů je vyplňování online deníku na konci každého měsíce, vypracování prezentace o výsledcích stáže a aktivní účast na závěrečné studentské konferenci. Mezi nejdůležitější činnosti lektorů pak patří např. příprava náplně stáže a její případné přizpůsobení aktuálním vnějším okolnostem a také schopnostem i pokrokům stážistů, zadávání úkolů a jejich revize, průběžné konzultace, pomoc s přípravou na studentskou konferenci, kontrola deníku každého stážisty, případně společná prezentace vědeckých výsledků.

---

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, RVO: 68378092.

² Více na adrese <<https://www.otevrenaveda.cz/cs/staze-pro-studenty/>> (cit. 11. 1. 2022). Popularizačním aktivitám (včetně studentských stáží v rámci projektu Otevřená věda), které probíhají v Akademii věd ČR, se věnuje dále např. 5. číslo elektronického měsíčníku AB / Akademický bulletin z roku 2021. Podrobný text o akademických studentských stážích vyšel v tomtéž periodiku o dva roky dříve, viz Marková a Svoboda (2019).

³ Soupis všech realizovaných stáží za rok 2021 včetně výsledků závěrečné studentské konference a rozhovorů s vítězi v jednotlivých vědních kategoriích mohou zájemci nalézt v ročence Stážisté Otevřené vědy Akademie věd ČR 2021 (2022).

2 Fonetická stáž aneb [výskum výslovnosti] přejatíx slof]

O fonetickou stáž na rok 2021 projevil zájem 13 středoškoláků. Maximálně se mohou jedné stáže zúčastnit najednou tři studenti, avšak vzhledem k povaze zamýšleného výzkumu a časovým možnostem lektorky byl vybrán na základě životopisu, motivačního dopisu a referencí jeden uchazeč, a to Jiří Novák, sextán z 8leté větve Gymnázia Teplice (a tři náhradníci).

Průběh stáže musel být pochopitelně pružně přizpůsobován aktuálním podmínkám a nařízením souvisejícím s pandemií covidu-19. Osobní setkání spojené s návštěvou Ústavu pro jazyk český a detailnějším představením práce v této instituci včetně reálného provozu jazykové poradny tak mohlo být uskutečněno až v červnu 2021, nikoli v lednu, jak bylo původně plánováno. Do té doby musel veškerý kontakt probíhat distančně prostřednictvím e-mailové komunikace a online videoshůzek, které se konaly minimálně jednou měsíčně.

Začátek stáže byl (kromě probrání zcela základních informací o Ústavu pro jazyk český a provozních nezbytností) věnován především různým druhům přepisu výslovnosti: české fonetické transkripci, mezinárodní fonetické abecedě IPA, ale i dalším přepisům určeným zejména laické veřejnosti, a to jak teoreticky, tak prakticky. S tím úzce souvisí i témata jako klasifikace českých hlásek, základní pravidla výslovnosti v češtině a v neposlední řadě rovněž vztah grafické a zvukové stránky jazyka. Dále přišlo na řadu studium nezbytných odborných pramenů týkajících se fonetiky češtiny (především zvukové adaptace přejímek). Od dubna se opět přešlo k praktičtějším úkolům, které postupně začaly převažovat: probíraly se při tom rovněž možnosti a omezení současných korpusů mluveného jazyka a dalších internetových zdrojů pro výzkum aktuálního výslovnostního úzu, zejména archivů veřejnoprávních médií.

První, zkušební samostatný fonetický výzkum se týkal původem ruského výrazu *dikobraz*. Stážista měl ověřit, zda se opravdu užívá výslovnostní dubleta [dikobras] / [d'ikobras], která byla uvedena v dosavadních kodifikačních příručkách; na základě zjištění, že „měkká“ podoba [d'ikobras] není uzuální ani noremní, bylo následně upraveno heslo v Internetové jazykové příručce. Tyto výsledky a rovněž analýza výslovnosti slova *buvol* byly prezentovány na konferenci Propria a apelativa – aktuální otázky 2 aneb Před Preslem i po něm.⁴ Další, tentokrát již mnohem rozsáhlejší, náročnější a různorodější analýza zvukové podoby názvu německého města *Düsseldorf* vycházela z aktuálních potřeb jazykové poradny a redakce Akademického slovníku současné češtiny. Vzhledem k zájmu studenta o pokračování stáže i v dalším roce (a její kombinaci se středoškolskou odbornou činností) bylo možné začít v posledních měsících roku 2021 s dlouhodobějším výzkumem výslovnosti všech z fonetického hlediska zajímavých jmen států USA (např. *Idaho, Illinois, Ohio, Utah*), který vzešel z iniciativy stážisty v souvislosti s právě probíraným učivem v hodinách zeměpisu.⁵

3 Hledá se dialektolog! Značka: spěchá

Do stáže v dialektologickém oddělení se přihlásilo 8 uchazečů. Vybrány byly dvě studentky, a to Eliška Dvořáková z Prvního soukromého jazykového gymnázia v Hradci Králové a Lenka Veveř-

⁴ Konference se konala online 19.–21. listopadu 2021 a pořádaly ji Přírodovědně-humanitní a pedagogická fakulta TUL, Pedagogická fakulta UK a Ústav pro jazyk český AV ČR.

⁵ Další informace o průběhu fonetické stáže lze najít i v rozhovoru s jejími účastníky, který připravila Michaela Marková (2021).

ková z Klvaňova gymnázia a střední zdravotnické školy v Kyjově. Obě měly pro dialektologickou stáž skvělé předpoklady – ve svých motivačních dopisech projevíly jednak zájem o jazyk a jeho nářeční vrstvu, jednak zanícení pro národopis, projevující se mj. aktivní činností ve folklorních spolcích (včetně kontaktu s lidovou písní a jejím specifickým jazykem).

Na začátku spolupráce bylo nutno studentky obeznámit s obecnými pravidly a též s náplní jimi zvolené stáže a metodikou (např. s pravidly pořizování nahrávek včetně formalit týkajících se GDPR nebo se zásadami dialektologické transkripce). Během tří online přednášek byly poučeny o základech dialektologické práce včetně terminologie, mj. o stratifikaci národního jazyka a postavení sociálních a teritoriálních dialektů v rámci strukturálních útvarů a poloútvárů, formování teritoriálních dialektů, jejich členění a ústupu (včetně příčin), problematice interdialektů aj. Následovalo seznámení se základní oborovou literaturou. Největší pozornost byla věnována historii Českého jazykového atlasu (dále ČJA) a práci s ním.

Cílem stáže bylo postihnout stav tradičního nářečí v místě bydliště stážistek a stanovit nářeční jevy v době výzkumu jednak shodné se starší nářeční vrstvou, jak je popsána v ČJA, jednak ustupující, popř. již zaniklé. Studentky měly za úkol pořizovat nahrávky autentických promluv, pořídit k nim přepisy v dialektologické transkripci a provést jazykový rozbor těchto promluv s ohledem na sledované cíle. Pro výzkum nářečního lexika byla využita též metoda jazykového dotazníku. Dotazník, čítající 60 položek, se zakládal na ČJA, s nímž byly novější údaje porovnávány.

Na Hodonínsku byl výzkum veden převážně u nejstarší generace, zatímco na Královéhradsku do něj byli zapojeni i mladší mluvčí. Z první jmenované oblasti bylo pořizeno deset nahrávek s průměrnou časovou stopáží 50 minut, z druhé oblasti pět asi 40minutových nahrávek. Nahrávky, včetně jejich přepisů a jazykových rozborů, byly uloženy v brněnském Archivu zvukových záznamů nářečních promluv. Kvůli trvající pandemii a s ní spojenými restrikcemi byl opakovaně znemožňován kontakt s nejstarší, tudíž nejohroženější generací mluvčích. Z toho důvodu byla stáž jedně ze studentek v polovině roku orientována jiným směrem, a to na jazyk chodských lidových písní. Novým cílem bylo analyzovat vybrané nářeční jevy v prvním svazku Jindřichova chodského zpěvníku (1926), zvláště z oblasti lexika a hláskosloví. Druhá stážistka bude pokračovat v pořizování nahrávek ještě na začátku roku 2022 s tím, že by ráda nářeční výzkum rozvíjela v rámci středoškolské odborné činnosti (s oporou o konzultace s lektorkou stáže).

4 Zhodnocení stáží a výzva

Obě stáže uskutečněné v Ústavu pro jazyk český v roce 2021 lze hodnotit jako úspěšné hned z několika důvodů. Všem stážistům se podařilo dosáhnout stanovených cílů, a to i přes obtíže způsobené nejen koronavirovou epidemií.⁶ Studenti nahlédli do fungování jazykovědných disciplín,⁷

⁶ V průběhu fonetické stáže došlo bohužel k radikální změně podoby i Vysílání České televize, z něhož bylo dočasně odstraněno např. fulltextové vyhledávání v titulcích k jednotlivým pořadům, což znamenalo ztrátu jednoho z největších, nejdůležitějších a nejlépe využitelných zdrojů výzkumu aktuální výslovnostní normy.

⁷ V případě studentek, které se zúčastnily dialektologické stáže, se podařilo propojit jazykovědu s dalšími obory – během vlastního výzkumu nabyly nejen vědomosti o jazykové situaci v místě svého bydliště, ale také o starším způsobu života, lidových zvycích, způsobu stravování a vůbec historii regionu.

keré se běžně na středních školách nevyučují, a vyzkoušeli si vědeckou činnost spočívající v samostatném sběru dat a jejich analýze. Konkrétním výsledkem fonetické stáže byly jednak podklady pro jazykovou poradnu, Internetovou jazykovou příručku a Akademický slovník současné češtiny, jednak vznik konferenční prezentace i psaného příspěvku. V případě dialektologické stáže byl obohacen Archiv zvukových záznamů nářečních promluv o několik cenných nahrávek a prepisů, z nichž je čerpáno mj. při tvorbě Slovníku nářečí českého jazyka.⁸ Odměnou za roční práci byl pak pro všechny úspěch na studentské vědecké konferenci, kde obě jazykovědné stáže obsadily sdílené druhé místo v sekci humanitních oborů.⁹

Zapojení Ústavu pro jazyk český do obdobných aktivit je žádoucí – jednak je prostřednictvím projektu, mj. za účasti propagace na sociálních sítích Otevřené vědy a Akademie věd ČR, tímto způsobem možné informovat širokou veřejnost o jeho existenci a výzkumné činnosti, jednak budovat obecné povědomí o vědě jako takové, v tomto případě zvláště u mladší populace. Takovéto stáže vhodně popularizují vědu, jejich prostřednictvím je lingvistika představena coby živoucí vědní obor s širokým spektrem zajímavých témat.

Lektorům může vedení stáže napomoci ve sběru a analýze značného množství dat i v rozvíjení dílčího výzkumného záměru za pomoci nadaných studentů. U těch mohou badatelé naopak pomáhat prohlubovat nadšení pro vědu a případně i ovlivnit jejich další směřování. Byť jde o činnost náročnou, hodnotí ji obě lektorky kladně. O tom ostatně svědčí i to, že nové stáže, dialektologickou a fonetickou, vyhlásily i na rok 2022. Bylo by všestranně přínosné, aby se do dalšího ročníku Otevřené vědy nebáli zapojit i další kolegové z Ústavu pro jazyk český. Toto pracoviště jistě může v současnosti nabídnout velké množství příležitostí, které by středoškolské studenty zaujaly.

LITERATURA

- AB / *Akademický bulletin* [online] (2021/5). Praha: Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. Cit. 12. 1. 2022. <<https://pdf.avcr.cz/AB/2021-05b>>.
- Akademický slovník současné češtiny* [online] (2012–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. Cit. 30. 12. 2021. <www.slovníkcestiny.cz>.
- ČJA: *Český jazykový atlas* (1992–2011). Praha: Academia. Těž *Český jazykový atlas* [online; 2., elektronické, opravené a doplněné vydání] (2012–2016). Brno: Ústav pro jazyk český AV ČR. Cit. 13. 1. 2022. <<http://cja.ujc.cas.cz>> [pdf verze], <<https://cja.ujc.cas.cz/e-cja>> [html verze; dosud 1.–4. díl].
- Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 30. 12. 2021. <<https://prirucka.ujc.cas.cz>>.
- JINDŘICH, Jindřich (1926): *Jindřichův chodský zpěvník: Díl I*. Kdyně: Osvětový sbor.
- MARKOVÁ, Michaela – SVOBODA, Luděk (2019): Stáže Otevřené vědy. *AB / Akademický bulletin* [online], 2019(10), s. 12–15. Cit. 12. 1. 2022. <<https://pdf.avcr.cz/AB/2019-10>>.

⁸ Již nyní byly u několika slovníkových hesel doplněny exemplifikace ze zkoumaných lokalit, např. u hesla *citron* (*ovoce se nadělalo plní hrnec a do toho kúsek citróna*; Šardice, okres Hodonín) nebo *cukrkandl* (*kúpila se kostka cukrkandru*; Šardice, okres Hodonín).

⁹ V roce 2018 stáž *Vícejazyčná výchova v jazykově smíšených rodinách v České republice* (lektorka Tamah Sherman, oddělení stylistiky a sociolingvistiky Ústavu pro jazyk český) tuto sekci dokonce vyhrála.

MARKOVÁ, Michaela (2021): Jak se v češtině vyslovují cizí slova, zkoumá středoškolaák Jiří Novák [rozhovor na webu Otevřená věda AV ČR; online]. Cit. 11. 1. 2022. <<https://www.otevrenaveda.cz/cs/aktuality/Jak-se-v-cestine-vyslovuji-cizi-slova-zkouma-stredoskolak-Jiri-Novak>>. *Slovník nářečí českého jazyka: A–Č* [online] (2016–2022). Brno: Ústav pro jazyk český AV ČR. Cit. 13. 1. 2022. <<http://snj.ujc.cas.cz>>. *Stážiště Otevřené vědy Akademie věd ČR 2021* [online] (2022). Cit. 11. 1. 2022. <https://pdf.avcr.cz/Otevrena_veda/Otevrena_veda_2021/>.

Ústav pro jazyk český AV ČR
Letenská 123/4, 118 51 Praha 1
stepanova@ujc.cas.cz

Veveří 97, 602 00 Brno
simeckova@ujc.cas.cz

Olze Müllerové k narozeninám

A Birthday Wish to Olga Müllerová

Lucie JÍLKOVÁ | Ústav pro jazyk český AV ČR

Před nedávnem oslavila životní jubileum významná lingvistka doc. PhDr. Olga Müllerová, CSc., nar. 25. 2. 1942, badatelka zabývající se současnou, zpravidla dialogickou mluvenou češtinou.

Po gymnaziálních studiích v Příbrami absolvovala Olga Müllerová obor čeština a ruština na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy; k jejím učitelům na bohemistice patřil Karel Hausenblas. Díky němu se Olga Müllerová mohla již tehdy, na přelomu 50. a 60. let, seznámit s tzv. komunikačně-pragmatickým obratem, zcela novým směřováním jazykovědného výzkumu. Už od dob svých studií proto začala pořizovat nahrávky mluvených rozhovorů a tento způsob získávání dat, vyžadující notnou dávku empatie a trpělivosti, pro ni zůstal typický v průběhu vlastně její celé odborné působnosti.¹ Na svého učitele výrazně odkazuje mimo jiné ve svém zásadním a do dnešních dnů podnětném článku *K syntaxi nepřipravených mluvených projevů (Přídavné výrazy a konstrukce)* z roku 1966.

---

¹ Viz i přílehlavé názvy medailonů Jany Hoffmannové *Život s magnetofonem a Dialogy s Olgou Müllerovou*, která Olze Müllerové psala k narozeninám v r. 2002 a 2017 a osobnost naší jubilantky v těchto textech čtenářům zasvěceně představila.